

УДК 321.01

Чи можливе відродження авторитаризму в Україні?

Юрій Мацієвський,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Національного університету
„Острозька академія”

Дослідження спрямоване на перевірку поширеної точки зору про імовірність відновлення авторитаризму в Україні. Здійснений аналіз дає підстави стверджувати, що, попри відчутний авторитарний тренд, повернення до авторитаризму в нашій країні ускладнюється низкою структурних чинників. Спроби команди Президента В. Януковича сформувати в Україні аналог російської „керованої демократії” призведуть щонайбільше до формування квазі-авторитарного режиму. Такий режим не має майбутнього, а тому Україна, принаймні до кінця президентських повноважень В. Януковича, залишатиметься з „гібридним” режимом.

Ключові слова: авторитаризм, політичний режим, консолідований авторитаризм, дефектна демократія.

This research aims to test the widespread view on the likelihood of restoration of authoritarianism in Ukraine. The analysis shows that despite the visible authoritarian trend, a return to authoritarianism is complicated by the set of structural factors. Attempts of the Viktor Yanukovich's team to create an analogue of the Russian „managed democracy”, in Ukraine will, at most, lead to the formation of quasi-authoritarian regime. This regime has no future, and Ukraine, at least until the end of the president's term in office, will remain „hybrid” regime.

Keywords: authoritarianism, political regime, consolidated authoritarianism, defective democracy.

Чи можливе відродження авторитаризму в Україні?

Юрій Мацієвський

Суспільний і науковий контекст порушеного нами питання полягає в тому, що за час президентства В. Януковича в Україні сформовано надцентралізовану вертикаль виконавчої влади, відбулось сумнівне з правової точки зору повернення до президентсько-парламентської форми правління, а на виборах до місцевих органів влади президентська Партія регіонів отримала очікувану, проте не абсолютну перевагу над іншими політичними силами. Таким чином, суспільство разом з припиненням нерегульованого політичного суперництва, характерного для президентства В. Ющенка, отримало нову загрозу у вигляді домінування однієї політичної сили у виконавчій і законодавчій гілках влади та у більшості місцевих органів влади.

Для науковців такі коливання політичного режиму в Україні становлять неабиякий інтерес, оскільки стосуються ширшого питання, а саме: чи скочуватиметься Україна до авторитаризму, а чи залишатиметься в полоні „гібридного” режиму? Менш актуальним сьогодні, проте ще не зовсім утопічним, є питання, чи зможе Україна будь-коли стати повноцінною демократією.

Отож відповідь на винесене у заголовок питання для початку потребує визначення типу політичного режиму в Україні, тобто певної точки відліку для аналізу, а далі конструювання чи використання ідеального типу авторитарного режиму і, зрештою, співставлення суттєвих елементів чинного в Україні політичного режиму з „ідеальним” типом авторитарного режиму. Співставлення чи порівняння, очевидно, не має бути статичним, оскільки в цьому випадку ми зможемо лише зафіксувати ступінь відповідності чи невідповідності українського режиму ідеальному типові. Тому увагу будемо звертати на динаміку суттєвих елементів режиму, який досліджується, з метою виявлення тенденції та її проєкцією у майбутнє. Відтак робота складатиметься з трьох частин. У першій буде запропоноване визначення типу політичного режиму, що сформувався в Україні на момент обрання В. Януковича Президентом України, у другій частині спробуємо (на основі класичних і сучасних досліджень) відібрати суттєві ознаки авторитарного режиму і сконструювати ідеальний тип консолідованого авторитаризму, а в третій простежити тенденції зміни суттєвих елементів політичного режиму в Україні і, таким чином, виявити ступінь їх відповідності ідеальному типові.

Політичним режимом будемо називати сукупність формальних і неформальних інститутів, що визначають взаємодію політичних акторів (горизонтальні обмеження, або характер поділу влади) та їх відносини з рештою суспільства (вертикальні обмеження, або обсяг громадянських свобод) [1].

Політичний режим в Україні на початку президентства В. Януковича

Спочатку з'ясуємо, який тип режиму сформувався в Україні на момент обрання В. Януковича Президентом України. Цей режим найчастіше

називають „гібридним” – з такими уточненнями, як „електоральна демократія”, „неліберальна демократія” чи „дефектна демократія”. Особисто я схильюся до останнього концепту, який дає змогу чітко відмежувати ліберальну демократію від „дефектної” на основі трьох показників: політичної участі, політичної конкуренції і конституціоналізму. Останній принцип означає дотримання Конституції всіма головними політичними гравцями і гарантії прав і свобод громадян [2, с. 6 – 17].

Якщо в Україні політична участь, політична конкуренція та свобода діяльності ЗМІ проявлялися хоч і з різною інтенсивністю, проте протягом всього періоду незалежності, то дотримання Конституції і забезпечення прав людини так і не стало звичкою. Навпаки, домінування неформальних практик на противагу формальним інститутам, або постійна „гра з правилами”, стали виразною ознакою політичної культури українських еліт. Таким чином, порушення конституційних прав громадян і постійне прагнення змінити правила є суттєвими дефектами української демократії. Крім того, протягом двадцяти років Україна не змогла зреалізувати необхідні структурні реформи, а тому опинилася у своєрідній „сірій зоні”. Блукання манівцями (Muddling along) стало типовою метафорою для характеристики українського транзиту [3].

Україні, на відміну від латиноамериканських чи східноєвропейських країн, крім побудови демократичних та ринкових інститутів довелося вирішувати непрості питання національного і державного будівництва. На жаль, жодне з цих завдань до кінця не було вирішене.

Несприятливі структурні чинники обтяжувалися політичною нестабільністю і деструктивною поведінкою політичних еліт. З таким невтішним балансом Україна, тим не менше, склала іспит на подвійну передачу влади – вперше 1994 року, а в вдруге, хоча ледь не провалила його, 2004 року. Здавалося б, що демократичний імпульс „помаранчевої революції” скоригує траєкторію українського транзиту, а конкурентні вибори 2010 року закріплять рух України до демократії. Проте Президентом стала людина, яка має дуже специфічні уявлення про демократію. Для Президента „демократія – це порядок”. А „порядок”, що, очевидно, є основою стабільності, має означати і безконфліктність, і брак середовища, де конфлікти зароджуються, тобто недопущення плюралізму думок, виключення з політичної гри груп, які через свою незгоду з діями влади провокують конфлікти, тобто опозиції. Отже „вимушений плюралізм”, який сформувався ще в часи Л. Кучми і зміцнів у період президентства В. Ющенка, стає зайвим для В. Януковича. Не називатиму його диктатором, але метою будь-якого Президента на пострадянському просторі є максималізація влади. Чи вдасться В. Януковичу змінити „вимушену плюралістичну” систему моністичною, покаже не час, а здатність суспільства протистояти бюрократичному тискові і сваволі, яка насувається на країну.

Дрій Мацієвський

Суттєві ознаки авторитаризму

Для реконструкції ідеального типу авторитарного режиму скористаємось класичним визначенням. Отже авторитаризм, за Х. Лінцом, це „система з обмеженим, невідповідальним політичним плюралізмом, без чіткої і керівної ідеології, але з чітко вираженою ментальністю, без екстенсивної чи інтенсивної політичної мобілізації, за винятком окремих моментів її розвитку, у якій лідер чи незначна група осіб здійснює владу у слабо визначених, проте цілком передбачуваних формальних межах” [4, с. 255].

Таке хоча й дещо розмите формулювання все ж дає чіткий перелік ознак авторитарного режиму: 1) обмежений плюралізм; 2) брак чіткої і керівної ідеології, але з чітко визначеною ментальністю; 3) брак екстенсивної чи інтенсивної політичної мобілізації; 4) наявність лідера чи групи осіб, яка здійснює владу у межах слабо виражених, проте цілком передбачуваних формальних обмежень.

Серед перелічених ознак перша, або обмежений плюралізм, є визначальною. Обмежений плюралізм засвідчує те, що в суспільстві існують певні групи, які влада не може контролювати і які мають певний вплив у суспільстві. Цим авторитаризм, з одного боку, відрізняється від ліберальної демократії, де необмежений плюралізм є невід’ємною умовою, а з іншого боку, від тоталітаризму, де плюралізм витісняється єдиною масовою ідеологією, котру насаджує одна масова партія. Обмеження плюралізму може бути результатом формальних чи неформальних, але ефективних заборон, або навпаки – вибіркової підтримки якоїсь партії чи групи. Тому Х. Лінц тут ще використовує поняття „обмежений монізм”.

Деякі з Лінцових ознак потребують уточнень. Це, по-перше, поняття „ментальність”, а по-друге – „передбачуваність формальних обмежень”. Перше поняття Х. Лінц не визначив, а описав як спосіб мислення і відчуття, як більш емоційну, ніж раціональну настанову, що забезпечує некодифіковані шляхи реагування на ситуації [5, с. 162 - 163]. Таке пояснення залишає певні питання, в першу чергу щодо можливостей емпіричного вимірювання. Більш чітким тут здавалося б поняття політичної культури, яке добре розроблене в літературі і має чіткі емпіричні референти. Друге поняття – „слабкість, але передбачуваність формальних обмежень” – вказує на формальні інституційні обмеження, які, проте, далі не уточнюються.

Перелік суттєвих ознак авторитаризму може бути доповнений на основі аналізу спеціальної літератури. Найчастіше зустрічаються такі ознаки: влада індивідів, а не закону; маніпульовані вибори; непрозоре прийняття політичних рішень необраними чиновниками; незалежність бюрократії від законів; неформальне і нерегульоване законом використання політичної влади [6, с. 401]; керівництво є самопризначеним або хоча й обраним, але таким, що не може бути змінене громадянами в результаті вільних виборів; недотримання громадянських свобод і нетолерантність до опозиції; ослаблення громадянського суспільства [7, с. 17]; політична стабільність

забезпечується контролем над нею і підтримкою військових; невизначений час повноважень правителя чи правлячої партії [8, с. 60].

Ці ознаки дають можливість сформулювати робоче визначення авторитарного режиму, а також реконструювати кореневий концепт „консолідованого авторитаризму”. Отже консолідованим авторитарним режимом будемо вважати такий, де інституційно закріплена монополія на владу однієї політичної сили (лідера, партії чи групи), яка не підконтрольна і не підзвітна громадянам, забезпечується „ментальністю”, харизмою лідера чи вибірковими репресіями. Інституціоналізація монополії на владу може бути формальною (визначені конституцією терміни і повноваження), проте частіше неформальною (терміни і повноваження постійно змінюються), яку правляча політична сила намагається формалізувати.

Аналітична реконструкція кореневого концепту дає можливість наблизитись до формулювання ідеального типу авторитарного режиму. Усвідомлюючи всю складність такого завдання і обмеження цього дослідження, далі запропонуємо лише первинний перелік суттєвих ознак та їх компонентів без опису і пояснення¹.

Кореневий концепт – консолідований авторитаризм. Ознаки: концентрація і централізація влади в руках однієї політичної сили; низька масова, але прихована висока елітарна політична конкуренція; низька політична участь; недотримання конституціоналізму (Rule of Law) і вибіркоче використання закону (Rule by Law). **Характеристики ознак:** невизначений час повноважень правителя чи правлячої партії; маніпульовані вибори; непрозоре прийняття політичних рішень необраними чиновниками; незалежність бюрократії від законів; неформальне і нерегульоване законом використання політичної влади; керівництво є самопризначеним або навіть обраним, але таким, що не може бути змінене громадянами в результаті вільних виборів, постійне намагання обмежити громадянські права і свободи та діяльність опозиції; ослаблення громадянського суспільства; забезпечення політичної стабільності контролем над нею і підтримкою військових.

Такий дедуктивний, аналітичний шлях реконструкції кореневого концепту є загальноновизнаним і чи не єдино можливим у випадку авторитаризму [9, с. 10; 38, с. 52]. Індуктивний чи емпіричний шлях виявлення суттєвих ознак авторитарного режиму ускладнюється величезною кількістю історичних і сучасних його форм.

Назад у минуле?

У цій частині праці простежимо основні тенденції зміни формальних і неформальних інститутів, що впливають на поведінку акторів – Президента та його команди у способах здійснення влади. Також

¹ Конструювання ідеального типу авторитарного режиму потребує спеціального дослідження. Тому запропонований у статті перелік його ознак є робочим варіантом, що не претендує на вичерпність.

Орій Мацієвський

з'ясуємо, чи і наскільки віддалилась Україна від „дефектної демократії” і наблизилась до (якого?) авторитаризму.

Треба визнати, що в Україні відбулася зміна формальних інститутів.

Так, з 1 жовтня 2010 року діє Конституція 1996 року, за якою В. Янукович повернув собі повноваження колишнього Президента Л. Кучми. Ухвалення нової редакції закону про Кабінет Міністрів від 7 жовтня 2010 року, що також відбулося з порушенням процедури, закріпило домінуючий статус Президента у системі органів державної влади і поставило уряд у залежність від глави держави. Кабінет Міністрів, хоч і визнається вищим органом у системі органів виконавчої влади, знову став відповідальним перед Президентом та підконтрольним і підзвітним Верховній Раді. Президент повернув собі право призначати Прем'єр-міністра (за згодою більшості парламенту) і за його поданням членів уряду, а також звільняти уряд. Разом з цим законом Верховна Рада внесла зміни ще до 32 законів, щоби привести їх у відповідність до рішення Конституційного Суду про скасування політреформи 2004 року. Сам факт прийняття такого рішення свідчить, що цей орган судової влади потрапив у залежне становище від Адміністрації Президента.

Форма правління змінилась з парламентсько-президентської на президентсько-парламентську, а фактично – на президентську.

Після виборів Президента Конституційний Суд дозволив формувати коаліцію окремим депутатам, а не фракціям, що призвело до переходу частини депутатів з опозиції до коаліції більшості. З поверненням Конституції 1996 року поняття коаліції взагалі зникло. Парламент повернувся до моделі „правляча більшість – опозиція” і став підконтрольним Президентові.

В країні діють неформальні інститути.

Практика непрозорого і непублічного прийняття рішень, характерна для всього періоду існування незалежної України, продовжується. Так, В. Янукович за вісім місяців президентства видав 5 указів з грифом „Для службового користування”, а Кабмін видав 5 таких постанов.

Продовжує діяти патронажно-клієнтелістський принцип призначення на політичні та адміністративні посади. В. Янукович особисто курував формування виконавчої вертикалі влади, починаючи з міністрів і закінчуючи головами районних і міських адміністрацій. З перемогою президентської Партії регіонів на місцевих виборах владна вертикаль замкнулася і стала жорстко централізованою. Це чіткий тренд руху в напрямі до авторитаризму.

Підготовка (починаючи з прийняття закону про місцеві вибори, що надавав перевагу провладним парламентським партіям і обмежував права опозиційних і непарламентських партій у формуванні територіальних виборчих комісій) і проведення місцевих виборів відбулися з численними порушеннями [11 – 13]. Відтак повернення до практики маніпульованих виборів є небезпечним симптомом, характерним для авторитаризму.

За десять місяців президентства В. Януковича в Україні суттєво погіршилась ситуація зі свободою слова і діяльністю засобів масової інформації [14].

Низькі легітимність та ефективність попередніх уряду і Президента полегшили умови для демонтажу нестабільної дефектної демократії і повернення до авторитаризму під гаслами відновлення стабільності і наведення порядку. Такі тенденції є досить виразним свідченням намагання влади впровадити в Україні практику російської „керованої демократії”, та все ж вони не гарантують цього. Достатніми умовами, напевно, слід було б вважати такі: закріплення практики маніпульованих виборів на наступних парламентських і президентських виборах; монополізація політичного простору Партією регіонів, перетворення змагальної партійної системи (обмеженого плюралізму) на незмагальну (однопартійну систему або систему з домінуючою партією); монополізація економічного простору, поглинання кількох політико-економічних груп, що конкурують, однією групою; маргіналізація і поступове знищення опозиції за російським чи білоруським сценарієм; ліквідація плюралізму в інформаційній сфері, монополізація політичного простору провладними ЗМІ; атомізація суспільства, розщеплення острівців громадянського суспільства і перетворення громадян на спостерігачів.

Чи вдасться „донецьким” здійснити всі ці перетворення, а В. Януковичу посісти місце „головного гравця”, як цього свого часу добився Л. Кучма? В. Янукович вже іде цим шляхом, але є сумніви, чи вдасться йому забезпечити виконання більше двох-трьох з шести перелічених умов.

Формальні і неформальні повноваження дають можливість Президентові суттєво впливати на процеси прийняття рішень, проте в самій Партії регіонів є різні групи інтересів, а конфлікт між В. Януковичем і його спонсорами поки що не вигідний нікому. В. Янукович не наважиться на конфронтацію з Р. Ахметовим, оскільки Р. Ахметов може почати фінансувати альтернативний виборчий проект чи зблизитися з опозицією, що однаково не вигідно Президентові. Оточення В. Януковича навряд чи дозволить йому замкнути на собі всю повноту влади. Зрештою і сам В. Янукович не має ні політичного чуття Л. Кучми, ні сильної волі, як у Ю. Тимошенко, ні контролю над спецслужбами, як у випадку В. Путіна, ні, зрештою, суміші цих рис, як у О. Лукашенка. Найбільшою проблемою для В. Януковича, як і раніше для Л. Кучми, буде забезпечення легітимності. У В. Януковича немає таких особистісних ресурсів, як у його попередників чи опонентів. Він володіє вочевидь негативною харизмою, пов'язаною з його кримінальним минулим.

Попри це, Президент, замкнувши на себе всю вертикаль влади, стає одноосібно відповідальним за внутрішню і зовнішню політику. Тому зниження добробуту громадян, викликане запровадженням норм нового Податкового кодексу, буде прямо віддзеркалюватись у зниженні довіри до Президента і його партії.

Чи можливе відродження авторитаризму в Україні?

Ірри Мацієвський

Тепер зважимо, наскільки українська „дефектна демократія” змінилась за перші десять місяців президентства В. Януковича і наблизилась до ідеального типу консолідованого авторитаризму.

Наявність/ ненаявність	Ознаки консолідованого авторитаризму
Так	Концентрація і централізація влади в руках однієї політичної сили
Так	Ігнорування конституціоналізму (Rule of Law) і вибіркоче використання закону (Rule by Law)
Так	Постійне намагання обмежити громадянські права і свободи та діяльність опозиції
Частково	Ослаблення громадянського суспільства
Частково	Маніпульовані вибори
Частково	Непрозоре прийняття політичних рішень необраними чиновниками
Частково	Низька масова, але прихована висока елітарна політична конкуренція
Ні	Керівництво є самопризначеним або навіть обраним, але таким, що не може бути змінене громадянами в результаті вільних виборів
Ні	Невизначений час повноважень правителя чи правлячої партії
Ні	Забезпечення політичної стабільності контролем над нею і підтримкою військових

З таблиці видно, що станом на листопад 2010 року три з десяти критеріїв відповідають ознакам авторитарного режиму, а у чотирьох спостерігаються або зміни у напрямі до авторитаризму, або збереглись авторитарні практики ще з комуністичних часів. Попри відчутний авторитарний тренд рух до консолідованого авторитаризму буде ускладнюватися обмеженням терміном перебування на посаді, необхідністю проведення виборів, а також тим, що у нас немає традиції втручання військових у політичні процеси. Сказати, що три останні ознаки в Україні неможливі в принципі було б надто категорично, проте вважати, що вони можуть бути легко знівельовані командою Президента, було б надто передчасно. Попри те, що за В. Януковича на президентських виборах вперше в історії незалежної України проголосувала меншість виборців, він все ж був обраний. Спроби підкоригувати терміни чи „правильно провести вибори” напевно будуть, але коли і як вони відбудуться, залежить не стільки від В. Януковича, скільки від самих громадян. Крім того, рух у напрямі до авторитаризму ускладнюватиметься багатьма чинниками.

1. Навіть після повернення президентських повноважень Л. Кучми і встановлення контролю над ключовими інститутами держави, в країні залишаються олігархічні групи, інтереси яких суттєво розходяться з

інтересами бізнессередовища „донецьких”. Глибока фрагментація еліт заважала їм „грати за правилами” в часи Л. Кучми і В. Ющенка. Та ж причина заважатиме В. Януковичу монополізувати політичний простір, що є необхідною умовою встановлення авторитаризму.

2. Посилення тиску на засоби масової інформації ще не гарантує контролю над інформаційним простором і суспільними настроями українців. Сам тиск відбувається не у прямій, як за часів В. Медведчука, а у прихованій формі побажань чи замовних матеріалів – так звані „джинси”. Але найгірше, на що вказують окремі журналісти, „поки що в нашому цеху самоцензури значно більше, ніж цензури” [15]. Незважаючи на всі зусилля влади, за півроку повна підтримка діяльності Президента знизилася майже на половину – з 41 % до 23 % [16].

3. У влади немає інструментальної опори у вигляді сильного апарату примусу і професійної бюрократії, без яких не те що авторитаризм, а й будь-який режим не може існувати. СБУ не зможе шантажувати сотні дрібних посадовців і переслідувати тисячі „незгодних”. А без цих двох інститутів неможливо забезпечити повний контроль у державі. Незважаючи на масштабну кадрову чистку, накази з центру будуть просто „провисати” на місцях, тому що лакейство, непрофесіоналізм і хабарництво роз’їли державну службу. Ці вади влада намагалася компенсувати у Податковому кодексі, який, у випадку його прийняття в первинному вигляді, надавав би податковій інспекції ще більші, ніж в часи Л. Кучми, повноваження контролю. Цей задум слід вважати спробою М. Азарова відновити практику податкового шантажу усіх потенційно незгодних з діями влади, описаного американським дослідником К. Дарденом стосовно президентства Л. Кучми [17].

4. На заваді поверненню до авторитаризму стануть традиційні розколи в Україні: регіональний – між Сходом і Заходом, релігійний – між кількома конфесіями і церквами, національно-ідеологічний – між національно-державним та постколоніальним статусом України, геополітичний – між про європейським і проросійським центрами тяжіння і, нарешті, політичний – між елітами та політично-економічними групами, що конкурують. Отже якщо брак національної єдності гальмував рух України у напрямі до демократії, то тепер з тієї ж самої причини гальмуватиметься рух в напрямі до авторитаризму.

5. Низька легітимність і несформованість соціальної бази. Хоч Партія регіонів і отримала перевагу на місцевих виборах, ця перевага є здебільш результатом маніпуляцій з виборчим законодавством, використанням адміністративного ресурсу в період виборчої кампанії та фальсифікацій під час підрахунку голосів, а не вільного вибору громадян. Більше 30 % голосів, відданих за висуванців Партії регіонів, суттєво перевищують 13 % результату найближчого конкурента від опозиції, проте те, що меншою за 50 % була явка виборців на виборчі дільниці, вказує на зростання апатії українців. В Україні немає соціальної бази авторитаризму

як певної суспільної чи етнічної групи, а чи військових. Лише 15 % громадян, попри поширені патерналістські настрої, готові змиритися з обмеженням своїх прав на користь „порядку” [18]. У виборі між демократичною та авторитарною владою українці віддають однозначну перевагу демократії (62,1 %), а не авторитаризму (28,1 %) [19]. Слабкою соціальною базою режиму може залишатись апатичне населення, доки воно не відчує суттєвого погіршення свого матеріального становища. У випадку „прощтовхування” урядом проекту Трудового кодексу, як це уряд намагався зробити з Податковим кодексом, сплеск незадоволення, напевне, знову виштовхне людей на вулиці, що ще більше підірве довіру до влади.

6. Ані Заходу, ані Росії не вигідне встановлення в Україні авторитарного режиму. Якщо ЄС на словах зацікавлений у поширенні демократії та ліберальних цінностей, а на ділі готовий співпрацювати з диктаторами, щоби забезпечити себе нафтою і газом, то поява ще однієї країни з авторитарним режимом на його кордонах буде йому вкрай небажана. Тому ЄС і США хоч і „втомились від України”, проте цілком усвідомлюють, що їх чекатиме у випадку перетворення Росії на „Євразійську Нігерію”, а України на лукашенківську Білорусь. Росія, у свою чергу, теж не зацікавлена в тому, щоб у Києві з’явився другий О. Лукашенко. Попри відчутне „потепління” у відносинах Києва і Москви епізодичні погіршення відносин неминучі, якщо взяти до уваги хижацьку природу та рентоорієнтовані бізнес-інтереси українського і російського капіталу [20]. Росіянам вигідно, щоб Україна і далі залишалась у тіні Росії, перебуваючи у постійних кризах і з купою проблем. Такій країні завжди можна прийти на допомогу і порадити її керівництву, що і як слід чинити. Зрештою, „країна-невдаха” може послужити добрим прикладом для мобілізації власного населення.

Перелічені чинники вказують на те, що авторитаризм, як і демократію, не можна розглядати як проекти. Попри те, що авторитаризм історично є найбільш поширеним типом устрою, він пустив найглибше коріння там, де авторитарний стиль управління зустрічав сприятливий відгук в суспільстві. Соціокультурні чинники, зокрема, політична культура, чи те, що Х. Лінц називав „ментальністю”, мають таке ж значення, як і зусилля лідерів. Якщо авторитарна „ментальність” панівних груп доповнюється авторитарною „ментальністю” підданців, то режим буде легітимним і тривалим. Ці два елементи найважливіші з тих, які прийнято називати авторитарним синдромом [21, с. 46 - 47]. В Україні авторитарна „ментальність” і авторитарний стиль управління спостерігаються лише частково, однак у ній майже немає авторитарної політичної культури і авторитарних механізмів соціального контролю як у випадку Росії чи центрально-азійських республік.

Який же варіант видається більш-менш імовірним?

Якщо встановлення консолідованого авторитарного режиму малоімовірне, то намагання його імітувати досить виразне. Проте засобів для цього поки що недостатньо, а структурні обмеження досить значні. Тому в Україні будемо й надалі спостерігати спроби „загвинчування гайок”, але вони будуть контрпродуктивними. З огляду на відзначені структурні обмеження, білоруський чи російський варіант формування персоналістського чи однопартійного режиму в Україні навряд чи можливий. Натомість повернення до змагального чи електорального авторитаризму часів Л. Кучми, що є різновидом гібридних режимів, видається більш імовірним. Що насправді загрожує українцям, так це не авторитаризм, а бюрократично-адміністративне свавілля, що проявляється у нехтуванні державними службовцями різних рангів законом, зловживанні службовим становищем, у зростанні корупції і звуженні публічної сфери. У цій ситуації раціональною стратегією для населення є не опір, а пристосування, з чим українці добре знайомі. Така поступова „заїризація” може призвести до звуження держави лише до фіскальних, наглядових і репресивних функцій і, зрештою, до перетворення України на державу-невдачу. Поразка нового Президента і Прем’єр-міністра у боротьбі з політичною і економічною кризою може призвести до розвитку політичних патологій, тобто до поглиблення кризи, посилення політичних конфліктів, повної нівеляції будь-яких правил політичної гри і, як наслідок, або до розпаду держави чи до поглинання її Росією, або ж комбінацією першого і другого сценаріїв [22 – 25].

Висновки

Якщо формування консолідованого персоналістського чи однопартійного режиму в Україні малоімовірне через низку структурних чинників, то відновлення системи „патронажного президентства” [26] вже фактично відбулося. Намір В. Януковича провести адміністративну реформу слід сприймати як усвідомлене бажання сформувати професійну і лояльну бюрократію, що мала би стати одним зі стовпів режиму, а також отримати додаткові повноваження та контроль над „центральними органами державної влади”. Якщо реформа вдасться, що, проте, малоімовірно, то наступним, а може й паралельним кроком мало би бути суттєве реформування Адміністрації Президента, РНБОУ, СБУ та МВС. Без цих структур у В. Януковича буде обмежений (до податкової міліції, судів і прокуратури) арсенал ресурсів для контролю над опозицією і суспільством.

Відтак винесене у заголовок питання, напевно, варто було б сформулювати по-іншому: „Який авторитаризм буде В. Янукович і чи вдасться йому, за наявності несприятливих структурних чинників, надовго зберегти владу?”. І це питання становить не лише академічний інтерес. Воно стосується кожного громадянина, оскільки пов’язане з майбутнім України як держави. Після ефемерного успіху на місцевих виборах у Президента розв’язані руки. Що зможемо ми, науковці і всі громадяни,

Чи можливе відродження авторитаризму в Україні?

Орін Мацієвський

протиставити владі? Відповідати на це питання вже незабаром буде кожен з нас.

Література:

1. **Skaaning S.-E.** Political Regimes and Their Changes: A Conceptual Framework [Electronic resource]. – Mode of access: http://cddrl.stanford.edu/publications/political_regimes_and_their_changes_a_conceptual_framework. – Title from the screen.
2. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях [Текст] / В. Меркель, А. Круассан // Полис. – 2002. – №1. – С. 6 - 17; №2. – С. 20 - 30.
3. **Raibchuk M.** What's left of Orange Ukraine? [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eurozine.com/articles/2010-03-04-riabchuk-en.html>. – Title from the screen.
4. **Linz J. L.** An Authoritarian regime: Spain / E. Allard, S. Rokkan eds. // Mass politics. – 1964. – New York, NY: Free press. – P. 255.
5. **Linz J. L.** Totalitarian and Authoritarian regimes [Text] / J. L. Linz // Lynne Rienner Publishers. – 2000. – P. 162 - 163.
6. **Bunce V.** The Struggle for Liberal Democracy in Eastern Europe [Text] / V. Bunce // World Policy Review – 1990. – P. 401.
7. **Vestal Th. M.** Ethiopia: A Post-Cold War African State [Text] / Th. M. Vestal // Westport, Connecticut & London: Praeger. – 1999. – P. 17.
8. **Linz J. L.** Authoritarianism [Text] / J. L. Linz // The Oxford Companion to the Politics of the World. Ed. By Kreiger Joel, – New York: Oxford University Press, 1993. – P. 60.
9. **Сартори Дж.** Искажение концептов в сравнительной политологии [Текст] / Дж. Сартори // Полис. – 2003.
10. **Munck J. L.** Drowning Boundaries: the Crafting of Intermediate Regime Categories [Text] / J. L. Munck // Measuring Democracy. A Bridge Between Scholarship and Politics. The John Hopkins University Press. – 2009. – P. 38 - 52.
11. Див. звіти Комітету Виборців України про спостереження за ходом місцевих виборів у різних регіонах України. – Режим доступу: http://cvu.org.ua/activity.php?lang=ukr&mid=activity&aid=4&lim_beg=0
12. Див. звіти спостерігачів від Європейського Парламенту. – Режим доступу: <http://euobserver.com/24/31176>
13. Див. заяви Кетрін Ештон – Високого представника ЄС із закордонних справ та політики безпеки. – Режим доступу: http://www.kyivpost.com/ua/news/opinion/op_ed/detail/88749/
14. Див. звіт міжнародної організації „Репортерів без кордонів” про стан свободи слова в Україні станом на 2010 р. – Режим доступу: <http://en.rsf.org/press-freedom-index-2010,1034.html>

15. **Мостова Ю.** Янукович проти президента [Текст] / Ю. Мостова // Дзеркало тижня / 2010. – №41 (821).
16. **Шангіна Л.** Незалежний тягни-штовхай [Електронний ресурс] / Л. Шангіна // Дзеркало тижня. – 2010. – №30 (810). – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1550/70257/> та коментар на сайті <http://ua.korrespondent.net/ukraine/1109285>. – Назва з екрану.
17. **Darden K.** Blackmail as a Tool of State Domination. Ukraine under Kuchma [Electronic resource] // East European Constitutional Review. – 2001. – Vol. 67. – Mode of access: <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection=journals&handle=hein.journals/eurcr10&div=20&id=&page=> – Title from the screen.
18. **Кириченко І.** Нестійкий „кентавр” нашої демократії [Електронний ресурс] / І. Кириченко // Дзеркало тижня. – 2010. – №13 (793) – Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3050/69027/>. – Назва з екрану.
19. „Автопортрет. Україна – 2010”. Київський інститут проблем управління імені Горшеніна [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <http://www.kipu.org.ua/Projects/files/2010/2010%20ukr.pdf>
20. Див. коментарі на сайті. – Режим доступу: <http://www.analitik.org.ua/current-comment/ext/4cd919f5edc32/>, а також коментар А. Мотиля. – Режим доступу: http://www.worldaffairsjournal.org/new/blogs/motyl/Is_Yanukovich_in_Putins_doghouse
21. **Karwat M.** O subtelnosciach badan nad panstwami autorytarnymi. Refleksja metodologiczna [Text] // T. Bodio (red.) / Przywodstwo, elity I transformacje w krajach WNP. Problemy metodologii badan. – 2010. – Warszawa. – S. 46 - 47.
22. **Горбулін В.** Великий сусід визначився. Що Україні робити далі? [Текст] / В. Горбулін, О. Литвиненко // Дзеркало тижня / 2009. – №35 (763).
23. **Мацієвський Ю.** Чи доживе Україна до 2015 р.? [Електронний ресурс] / Ю. Мацієвський // Українська правда. – 2010. – Режим доступу: www.pravda.com.ua/columns/2010/.../5404184/, а також продовження – www.pravda.com.ua/columns/2010/.../5411049. – Назва з екрану.
24. **Нічога М.** Зіткнення цивілізацій посеред України [Електронний ресурс] / М. Нічога // Українська правда. – 2010. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/11/5126765>. – Назва з екрану.
25. **Нічога М.** Цивілізаційний вибір: продовження розмови [Електронний ресурс] / М. Нічога // Українська правда. – 2010. – Режим доступу: www.pravda.com.ua/articles/2010/06/18/5150234. – Назва з екрану.
26. **Hale H. E.** Democracy or Autocracy on the March? The Colored Revolutions as Normal Dynamics of Patronal Presidentialism [Text] // Communist and Post-Communist Studies. – 2006. – Vol. 39. Issue 3, September.